

Europeiska
kommissionen

Undervisningsmaterial
för lärare

Hur man upptäcker och
bekämpar **desinformation**

Detta dokument utgör inte ett officiellt ställningstagande från Europeiska kommissionens sida.

Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå, 2024

© Europeiska unionen, 2024

Kommissionens regler för vidareutnyttjande förklaras i kommissionens beslut 2011/833/EU av den 12 december 2011 om vidareutnyttjande av kommissionens handlingar (EUT L 330, 14.12.2011, s. 39, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dec/2011/833/oj>). Om inte annat anges får detta dokument vidareutnyttjas enligt villkoren i licensen Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Detta innebär att vidareutnyttjande är tillåtet förutsatt att källa anges på lämpligt sätt liksom eventuella förändringar.

Tillstånd för användning eller mångfaldigande av delar som inte ägs av Europeiska unionen kan behöva sökas direkt från respektive upphovsrättsinnehavare.

Bilder: designade av upklyak - Freepik.com

PDF ISBN 978-92-68-13962-2 doi:10.2775/777257 NA-03-24-059-SV-N

INNEHÅLL

1. Inledning.....	4
2. Anmärkningar till presentationen.....	8
3. Fallstudier.....	14
Fallstudie nr 1 – ”Q”s växande inflytande.....	15
Fallstudie nr 2 – Var försiktig! Rubriker om hälsa kan vara vilseledande.....	16
Fallstudie nr 3 – Är fåglar fejk?.....	17
Fallstudie nr 4 – Diskussion i sociala medier om val.....	18

1. Inledning

INLEDNING

Syftet med det här materialet är att hjälpa högstadie- och gymnasielärare att med sina elever börja diskutera de problem som uppstår till följd av spridningen av falsk information, och särskilt desinformation. Problemet har vuxit de senaste åren och berör viktiga frågor som hälsa, demokrati, miljö och de kulturella och rättsliga normer som ligger till grund för våra samhällen.

Det finns inga enkla svar på många av dessa frågor och syftet med materialet är inte bara att lära eleverna vad som är sant och vad som är falskt, utan att få dem att tänka på hur informationen presenteras och vilka motiv de som

sprider falsk eller vilseledande information kan ha. Eleverna får information om de strategier som desinformationsspridare använder för att manipulera sin publik, om hur man som mediekonsument kan undvika att bli lurad och om hur man kan tala med människor som har fallit för desinformation.

Lärare har en viktig roll att spela i diskussionen om desinformation. För mer resurser om hur man kan jobba mer allmänt med desinformation och digital kompetens, se [Riktlinjer till lärare och utbildare om hur man bekämpar desinformation och underlättar digital kompetens genom utbildning](#) som publicerats av EU-kommissionen.

KLICKA HÄR FÖR ATT KOMMA TILL
PRESENTATIONEN AV MATERIALET

VAD INGÅR I MATERIALET?

- **Inledande presentation** (PowerPoint)
 - YouTube-videorna är på engelska/ryska, men översatta transkriberingar finns.
 - Förklaringar och beskrivningar finns i anteckningarna under respektive bild.
- **Fyra fallstudier** med diskussionsfrågor (sidorna 15–18 i detta dokument).

VAD ÄR SYFTET?

Syftet med materialet är att introducera fenomenet desinformation för ungdomar genom att förmedla en förståelse för de hot som fenomenet medför, förklara hur eleverna kan ta reda på mer och skydda sig mot desinformation samt ge dem specifika exempel att studera närmare. Materialet är fritt tillgängligt och gratis att använda för alla skolor. Det kan anpassas och skraddarsys för alla åldersgrupper, men det är i första hand tänkt för tonåringar i åldern 15–18 år.

HUR ANVÄNDS DET?

Materialet är tänkt att användas under en eller två lektioner för en genomsnittlig högstadie- eller gymnasieklass.

PowerPointpresentationen innehåller länkar till flera videoklipp. För en lektion bör ett eller två av dessa klipp räcka för att förmedla det huvudsakliga budskapet – men du kan använda de andra klipp om du har tid eller vill fördela materialet över flera lektioner. Du som lärare avgör själv vilka videoklipp som passar en viss klass bäst och leder till de intressantaste diskussionerna.

VAD ÄR DESINFORMATION?

I [riktlinjerna för lärare och utbildare](#) definieras desinformation som "verifierbart oriktig eller missvisande information som skapas, presenteras och sprids för att uppnå ekonomisk vinning eller avsiktligt vilseleda allmänheten". Felaktig information är "verifierbart falsk information som sprids utan avsikt att vilseleda".

Materialet är inriktat på att hjälpa eleverna att upptäcka manipulationstekniker och utveckla färdigheter för att själva bedöma information. Mer information om definitioner finns i de ovannämnda riktlinjerna och i [avsnittet "Learn" på EUvsDisinfo.eu](#) (på engelska).

NÅGRA REKOMMENDERADE AKTIVITETER:

AKTIVITETER

MINSTA TIDSÅTGÅNG

FÖRESLAGET MATERIAL

Presentation om förståelse av desinformation (bilderna 1–21)

35 minuter

PowerPointpresentation, videotranskriberingar, interaktiv diskussion

Grupparbete (grupper med högst 5–6 elever) (bild 23)

15–25 minuter

Fallstudier (och PowerPointpresentation som referens)

Grupppresentationer och diskussion

25 minuter för varje grupp

Fallstudier

2. Anmärkningar till presentationen

ANMÄRKNINGAR TILL PRESENTATIONEN

Om du har mer tid till ditt förfogande kan du fördjupa avsnittet om att förstå desinformation (t.ex. genom att ägna mer tid åt att undersöka externa källor och diskutera de olika exemplen med eleverna) eller ägna mer tid åt grupparbetena. Du kan också använda EU-kommissionens [Riktlinjer till lärare och utbildare om hur man bekämpar desinformation och underlättar digital kompetens genom utbildning](#) som underlag för fler aktiviteter.

Det är viktigt att betona att yttrandefriheten är ett grundläggande värde i det europeiska samhället. Syftet med denna lektion är inte att lära eleverna vad som är "tillåtet" att säga, utan att öka deras medvetenhet om hur man tänker kritiskt i allmänhet och mer specifikt hur man undviker att

bli manipulerad av personer eller organisationer som sprider falsk information för att undergräva förtroendet för demokratin, vetenskapen och de institutioner som vi alla har ett intresse av. Starka, oberoende medier och en sund demokrati, där många olika röster och åsikter hörs, är också avgörande för att undvika desinformation, så det handlar inte om att minska yttrandefriheten utan att öka den genom att lära eleverna att känna igen när de manipuleras.

Vi rekommenderar inte termen "fejkheter", eftersom den ibland används för att kritisera oberoende medier.

OBS! Desinformation är ett känsligt ämne och du kanske föredrar att använda de alternativa exemplen på sidan 12 om de passar dina elever bättre. Du kan också leta fram andra fallstudier som passar bättre för dina elever eller ge eleverna i uppgift att tillsammans leta fram andra fallstudier.

INLEDNING bilderna 1–2

→ Syftet här är bara att få eleverna att tänka på desinformation.

DESINFORMATION OCH DESS HOT MOT SAMHÄLLET bilderna 3–8

→ Hur kommer det sig att någon sprider osann information?

Här är ett bra tillfälle att ha en aktiv diskussion.

Falsk information sprids inte alltid bara i desinformationssyfte.

→ **Humor** kan lätt misstas för riktiga nyheter, särskilt om den kommer från en plattform eller en kultur som du inte känner till.

→ På samma sätt är det lätt att gå på **felaktig information** när man känner osäkerhet eller rädsla inför ny teknik (t.ex. 5G/6G-teknik) eller om man upplever att ens liv eller hälsa är

hotade (t.ex. covid-19). Därför gör man olika konsekvensbedömningar, till exempel innan ny teknik eller nya läkemedel släpps ut på marknaden. Sådana bedömningar tar dock tid och under tiden kan det hända att historier sprids, eftersom människor tror på dem och inte inser att de oavsiktligt vilseleder eller kanske till och med skadar andra (se bild 7).

→ I vissa fall kan falska historier också spridas avsiktligt för att vilseleda människor, och i så fall talar vi om **desinformation**. Desinformationspridare kan använda många olika tekniker, t.ex. manipulera för att framkalla starka känslor och distrahera från sanningen genom att använda en skådespelare som uppträder som offer (se bild 8).

Målet här är att få eleverna att förstå hur lätt det är att bli lurad – **ingen är immun och om man tror att man är för smart för att gå på bluffen är risken faktiskt större att man blir lurad.**

HUR DESINFORMATION FUNGERAR bilderna 9–14

- Ett öppet och tolerant samhälle är mycket mer motståndskraftigt mot desinformation och andra former av manipulation. Desinformation används för att splittra människor samt överdriva interna skillnader och befintliga konflikter eller kontroverser.
- Desinformationsspridarna strävar efter att översvämma informationsutrymmet för att göra oss så förvirrade eller överväldigade att vi inte längre vet vem vi kan lita på, och de använder sig av flera olika tekniker.
- Det är mycket enkelt att sprida desinformation på sociala medier – genom klickbeten, bottar, fabricerade berättelser och så vidare.
- Deepfakes – AI kan användas för att skapa övertygande falska filmklipp eller bilder. (Video) [Här finns mer information om deepfakes.](#)
- Traditionella medier utnyttjas också för desinformation, vilket illustreras av exemplet *Russia Today*, en rysk statlig medieplattform som har stängts av och inte längre får sända inom EU.
- En kort video visar hur bilder kan tas ur sitt sammanhang för att skapa en falsk berättelse. (Video)

HUR MAN BÖR REAGERA PÅ DESINFORMATION bilderna 15–20

- **Ta tid på dig** när du svarar på desinformation – fall inte för frestelsen att svara omedelbart, utan ta den tid som behövs för att kontrollera fakta och fundera på olika förklaringar.
- **Hur man gör en faktagranskning** – frågor som du kan ställa dig själv när du stöter på något som ser ut som desinformation och resurser som kan hjälpa dig att kontrollera om professionella faktagranskare redan har konstaterat att det rör sig om en falsk historia.
- **Hur man talar med människor man känner** om desinformation.

VAD GÖR EU? bild 21

- Läs [mer här om EU:s åtgärder mot desinformation på nätet.](#)
- Europaparlamentet finns på [Instagram](#), [Facebook](#) och [X \(Twitter\)](#).
- EU-kommissionen finns på [Instagram](#), [Facebook](#) och [X \(Twitter\)](#).
- Läs mer om ny desinformation och om verkligheten bakom på [EUvsDisinfo.eu](#) (eller på [YouTube](#), [Facebook](#) eller [X \(Twitter\)](#)).

ARBETA I GRUPP OCH DISKUTERA NÅGRA TYPISKA EXEMPEL PÅ FALSK INFORMATION bild 23

Dela upp klassen i grupper på högst 5–6 elever. Ge en fallstudie till varje grupp. Ge eleverna cirka 15 minuter för att läsa fallstudien och gå igenom frågorna, och sedan ytterligare 20–25 minuter för att låta grupperna presentera sitt jobb och för att diskutera i klassen.

- En ny farlig konspirationsteori som har gett upphov till en kultliknande rörelse sprider sig nu snabbt i Europa
- Är fåglar fejk? En parodisk konspirationsteori
- Inlägg på sociala medier om val
- Oetisk och vilseledande reklam om det "otroligt effektiva" läkemedlet X

Observera att inte alla fallstudier är exempel på desinformation, men alla är relevanta för att utveckla elevernas färdigheter när det gäller att hantera otillförlitlig information.

OBS! Exemplen finns med för att det ska finnas material som är klart att använda, men du kan också leta fram andra fallstudier som passar bättre för dina elever eller ge eleverna i uppgift att tillsammans leta fram andra fallstudier, som konspirationsteorier (t.ex. att myndigheter sprider covid-19, att det finns utomjordningar i område 51 osv.), falsk hälsoinformation, falska fakta om minoritetsgrupper med mera. Det kan också vara lämpligt att låta eleverna göra en snabb sökning på nätet om de fallstudier som tas upp här, så att de själva kan se vilken information som finns. Som inspiration kan man titta på de källor som anges på bilderna 19 och 20.

ANDRA EXEMPEL

- [Deepfake som verkar visa Ukrainas president Volodymyr Zelenskyj som kapitulerar för Ryssland](#)
- [Satirisk artikel där Vatikanen säger att Jesus inte kommer att återvända, vilket återges som fakta på en amerikansk webbplats](#)
- [Tysk polis anklagas för att ha låtsats gripa Greta Thunberg – länk 1](#)
- [Tysk polis anklagas för att ha låtsats gripa Greta Thunberg – länk 2](#)
- [Falsk skärmdump från en rapport i en irländsk tidning om den "asymptomatiska globala uppvärmningen"](#)
- [Påståenden om att bilder på ljus på himlen ovanför Hawaii visar att skogsbränder startades med laser](#)

KONSPIRATIONSTEORIER

- [Jorden är platt](#)
- [Konspirationsteorier om prinsessan Dianas död](#)
- [Elvis lever fortfarande](#)

3. Fallstudier

FALLSTUDIE nr 1 – ”Q”s VÄXANDE INFLYTANDE

Vad har USA:s tidigare president Barack Obama, USA:s tidigare utrikesminister och presidentkandidat Hillary Clinton, Frankrikes president Emmanuel Macron, sångerskan Lady Gaga, pizzarestaurangen Comet Ping Pong i Washington D.C., Microsofts grundare Bill Gates och skådespelaren Tom Hanks gemensamt? Enligt anhängarna av konspirationsteorin QAnon är de alla del av en krets som ägnar sig åt satansdyrkan och handel med barn, där en elit bestående av kändisar, politiker och affärsmän deltar. Den f.d. amerikanske presidenten Donald Trump påstås ha rekryterats av armégeneraler för att avslöja nätverket och hindra det från att kontrollera myndigheterna och medierna, den så kallade ”djupa staten”. Teorin sprids av en anonym person på nätet som använder sig av kodnamnet ”Q” och påstår sig vara en högt uppsatt tjänsteman i den amerikanska regeringen med högsta säkerhetsgodkännande och därmed tillgång till sekretessbelagda uppgifter.

QAnon dök först upp i nätforum som 4chan och 8chan 2017, och har sedan dess fått en framträdande plats på olika sociala medieplattformar. En viktig egenskap hos QAnon, som har gjort att rörelsen spridits snabbt, är att den bygger på att alla kan delta: ”Q” lägger regelbundet ut ledtrådar i forum (även kallade ”Q Drops”), och följare uppmanas att göra sina egna efterforskningar för att lösa mysteriet och komma fram till sanningen bakom de olika teorierna. Sedan slutet av 2019 har QAnon även dykt upp på europeiska webbplatser och sociala medier, och lokala rörelser har vuxit fram som anpassar sig till lokala narrativ och sammanhang, främst i Tyskland, Frankrike, Italien och Storbritannien. Även befintliga grupper, t.ex.

högerextrema rörelser i Tyskland, har [i vissa fall](#) tagit till sig narrativ från QAnon. Den mäktiga ”djupa stat” som står i centrum för Q:s narrativ uppges inte känna några gränser: europeiska politiker och medlemmar av eliten, som Emmanuel Macron, har också beskrivits som ”den djupa statens lakejer” av lokala QAnon-följare, och det har förekommit anklagelser om att den tyska regeringen driver ett hemligt pedofilnätverk.

Det är föga förvånande att covid-19-pandemin förvärrade situationen ytterligare. Människor var fast i hemmet och tillbringade mycket mer tid på internet, och de var ofta missnöjda med myndigheternas restriktioner och åtgärder för att hantera utbrottet (munskydd, social distansering, nedstängningar och reserestriktioner). De narrativ som spreds av QAnon sträckte sig från teorier om att coronaviruset är ett biologiskt vapen som har släppts ut av ”den djupa staten” till att Bill Gates påstås ha planerat pandemin för att genomföra massvaccinationer och kontrollera världens befolkning.

Du kan också [titta på den här videon om QAnon](#).

?! DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Kan du hitta ett gemensamt tema bakom de narrativ som QAnon sprider i USA och Europa?
2. Vad är det hos QAnon-rörelsen som lockar följarna? Vad skiljer den från andra konspirationsteorier?
3. Kan du nämna andra historiska tillfällen eller kritiska händelser som har utlöst liknande vågor av konspirationsteorier och desinformation i olika världsdelar? Vad har de gemensamt?
4. Utifrån vad vi tidigare diskuterade om desinformationsaktörernas mål, hur tror du att QAnons narrativ kan användas av utländska makter för att angripa Europa och få det att framstå som svagare?

FALLSTUDIE nr 2 – VAR FÖRSIKTIG! RUBRIKER OM HÄLSA KAN VARA VILSELEDANDE

Av Robert H. Shmerling, med.dr, senior redaktör och ledamot av redaktionskommittén vid Harvard Health Publishing, november 2021.

Har du någonsin läst en spännande rubrik men sedan blivit besviken på själva artikeln? Eller tyckte du till och med att den dramatiska rubriken var helt vilseledande? Det har hänt mig också.

En välgjord rubrik kan ha stor effekt. Vi skummar ofta rubrikerna och bestämmer sedan om vi ska läsa vidare eller inte.

På samma sätt som [mediebevakningen av läkemedelsforskningen](#) kan vara vilseledande eller förvirrande kan rubriker som gäller hälsofrågor vara bedrägliga. Se upp för dessa fallgropar.

Överskattade resultat från studier

- **Utfördes studierna på människor?** Om en studie visar att ett läkemedel är säkert och effektivt vid en viktig sjukdom är det stora nyheter. Men om studien bara utfördes på möss? Om man utelämnar denna viktiga detalj i rubriken innebär det att man överdriver studiens betydelse.
- **Alltför dramatiskt.** Dramatiska ord som "genombrott" och "banbrytande" är vanliga i rubriker om medicinsk forskning. Men verkliga genombrott är ganska sällsynta. Det är så vetenskap fungerar: kunskap tenderar att ackumuleras långsamt, och varje nytt resultat bygger vidare på vad vi redan vet.
- **Alltför långtgående slutsatser.** I rubriker tar man ofta ett logiskt skutt när man sammanfattar resultaten av en studie. Om forskare exempelvis har hittat en ny typ av cell i blodet som ökar när en sjukdom förvärras, så kan de spekulera om att en behandling som minskar antalet sådana

celler skulle kunna vara ett sätt att behandla sjukdomen. "Forskare upptäcker en ny strategi för behandling!" ropar man ut i rubriken. Det kan förstås hända i framtiden, men det är ett felslut när studien inte ens handlade om att bedöma behandlingen.

→ Man bortser från det viktigaste resultatet.

I stället för att undersöka hur en behandling påverkar exempelvis hjärtsjukdomar kan studierna handla om hur behandlingen påverkar en riskfaktor för dessa sjukdomar. Ett bra exempel är kolesterol. Det är bra om ett läkemedel sänker kolesterolet, men mycket bättre om det minskar antalet hjärt- och kärlsjukdomar samt dödsfall. I rubrikerna gör man sällan skillnad mellan ett indirekt mått (t.ex. en riskfaktor) och det viktigaste resultatet (t.ex. dödstal).

Källa: Harvard Health Publishing Blog, 21 november 2021.
Redigerad för att minska omfånget.

?! DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Vilka är de möjliga negativa effekterna av överdrivna eller felaktiga rubriker om vetenskaplig forskning (särskilt medicinsk forskning)?
2. Kan du tänka på (eller hitta) några exempel på artiklar som överdriver vetenskapliga forskningsresultat?
3. Tror du att människor fortfarande skulle läsa eller titta på nyheter om medicinsk forskning om den presenterades korrekt?
4. Hur kan människor undgå att luras av överdrivet dramatisk rapportering om forskning?

FALLSTUDIE nr 3 – ÄR FÅGLAR FEJK?

Har du sett en fågel nyligen? Lade du märke till något konstigt med den? År 2017 började skyltar med texten "Fåglar är fejk" dyka upp vid protester och på sociala medier började teorin spridas att fåglar egentligen är drönare. Förespråkare för teorin hävdar att alla fåglar i USA utrotades av de federala myndigheterna 1959–1971 och ersattes av fågelliknande drönare som används för massövervakning. De hävdar också att samma sak har skett i andra länder, även om de inte särskilt nämner några EU-länder.

Liksom med andra konspirationsteorier finns det vissa konsekvenser i det följarna påstår, men här är några exempel:

- Fågelbajs faller på bilar alltför ofta för att det ska vara en tillfällighet: det är egentligen en sorts spårningsutrustning i flytande form.

- Ägg och kött som vi äter är i själva verket "100 % syntetiska" och har tillverkats av amerikanska myndigheter för att människor inte ska bli misstänksamma.

- President John F. Kennedy mördades av myndigheterna eftersom han inte ville att fåglar skulle utrotas.

Peter McIndoe, som startade rörelsen, hävdade under flera år att han verkligen trodde på vad han sade, men han har under de senaste åren erkänt att det är en satirisk konspirationsteori, som tillkom i frustration över det ökande antalet konspirationsteorier under Donald Trumps tid som president.

Du kan [läsa mer om Fåglar är fejk \(Birds Aren't Real\) här](#). Det finns fler fejkade konspirationsteorier – du kan också [kolla upp Bielefeldkonspirationen](#).

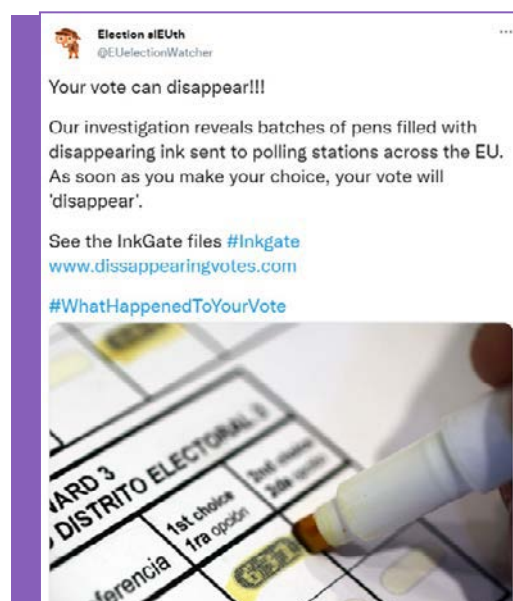
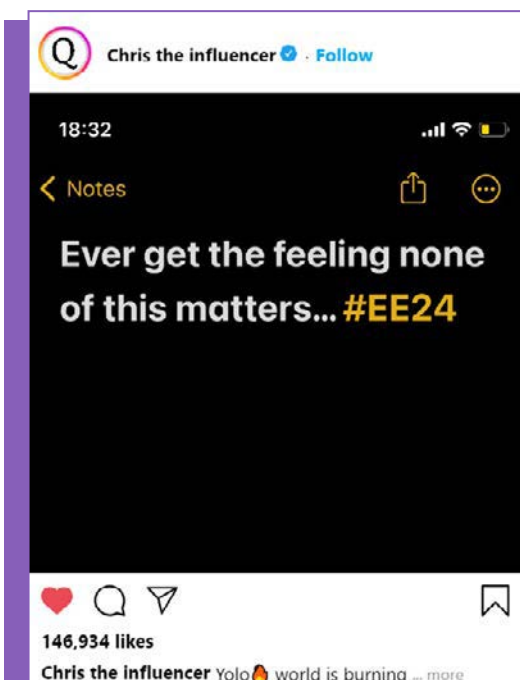

?! DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Tror du att någon verkligen tror på teorin?
2. Vad har teorin gemensamt med "riktiga" konspirationsteorier som du har hört talas om?
3. Varför tror du att människor börjar tro på konspirationsteorier?
4. Är satiriska konspirationsteorier ett bra sätt att bekämpa riktiga konspirationsteorier?

FALLSTUDIE nr 4 – DISKUSSION I SOCIALA MEDIER OM VAL

Titta på nedanstående inlägg från sociala medier. De är påhittade, men de har inspirerats av den sorts inlägg som brukar dyka upp på sociala medier inför val. Det är viktigt att komma ihåg att små felaktigheter och misstag kan förekomma i alla val och att det finns rutiner för att kontrollera sådant i alla EU-länder. Vid val genomförs dock ofta mer samordnade desinformationskampanjer, som hävdar att det förekommit valfusk, oegentligheter osv.

Bilderna har skapats med Tweetgen.com och Zeob.com.

? DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Håller du med om något av de argument som framförts i inläggen? Varför eller varför inte?
2. Vad tror du att människor kan ha för motiv för att göra sådana här inlägg i sociala medier?
3. Hur tror du att sådana här inlägg kan påverka ett val?
4. Om din vän lade ut något liknande på sociala medier, hur skulle du svara?

